

*Акад. А. М. ЛОБОДА,*  
б. (до 1925 р.) Голова Управи  
Української Академії Наук.

### **З ЖИТТЯ НА УКРАЇНІ 20—30-Х РОКІВ ХІХ В.**

Сучасний розвиток українства та народолюбства в нашому житті присвячує особливу увагу аналогічним явищам минулого, а за таких умов, може, матимуть значіння й деякі спогади з давнини на Харківщині. Подати їх дозволяю собі тим охітніше, що високоповажаний ювілянт сам є нерозривно зв'язаний з Харковом.

Зазначаючи своє з чоловіком перебування в Харкові 1834—1835 років, Т. П. Пассек між иншим згадує: тоді „мы познакомились (там) съ двумя братьями Задорожными, чистѣйшими малороссами, съ оттѣнкомъ быта казацкаго. Они глубоко любили и понимали свой народъ и были связаны внутренно со всѣмъ прошедшимъ и настоящимъ бытомъ Украины. Старшій изъ братьевъ, Кирилль Семеновичъ, служившій секретаремъ въ гражданской палатѣ, часто говорилъ намъ, что какъ только выйдетъ в отставку, поселится въ своей деревнѣ, отроститъ бороду, сядетъ на пасѣку стеречь пчель и рои огребать. Впослѣдствіи онъ почти такъ и сдѣлалъ: засѣлъ на деревенское хозяйство и слился всей жизнью съ роднымъ его душѣ народомъ. Другой Задорожный, Тихонъ Семеновичъ, скромный, сосредоточенный въ самомъ себѣ, художникъ-живописецъ, мечталъ объ Италиі. Оба брата были симпатичны Вадиму (себ-то чоловікові Т. П. Пассек); особенно близко онъ сошелся съ Кирилломъ Семеновичемъ. Въ оживленныхъ разговорахъ они проводили цѣлые вечера, засиживались порой до глубокой ночи, и такъ все время нашего житья въ Украинѣ. Кирилль Семеновичъ былъ ума глубокаго, наблюдательнаго, сколько помнится, онъ кончилъ курсъ въ харьковскомъ университетѣ, любилъ исторію, особенно исторію своего народа, и не только сочувствовалъ народу, но и вполне понималъ народъ и много помогалъ Вадиму въ его историческихъ и бытовыхъ изслѣдованіяхъ Малороссіи. Тихонъ Семеновичъ, большей частью молчаливый, уклонявшійся отъ общества, также сошелся по душѣ съ Вадимомъ и провель часть лѣта у насъ въ деревнѣ, гдѣ вмѣстѣ съ нимъ снималъ виды по Донцу и виды степей, народныя группы, жилища, одежду, хозяйственныя принад-

лежності, даже цвіты и растенія, исключительно принадлежащїе природѣ Украины\* <sup>1)</sup>).

Збереглися відомості і за родину Задорожніх. Батьки їхні, „исполняя законоположеніе 1714 года марта 23 дня пункта 5-го, коимъ повелѣно отцамъ и матерямъ духовніе завѣщанія писать заранѣе, по силѣ сего закона“ склали 1827 р. докладну духівницю або самий тільки проект її<sup>2)</sup>. З неї видно, що тоді на чолі сім'ї стояв „малороссійской Полтавской губерніи Кременчугскаго повѣта помѣщикъ порутчикъ Семень Мойсеевъ сынъ, Задорожній“; дружиною його була „Прасковья, Григорьева дочь, Задорожна, урожденная Келебердяновыхъ“. Одружилися вони „1796 года октября 19 дня“ і під той час, коли писано духівницю, „въ живыхъ“ мали „дочерей три: Мотрона, Марія и Акилина; изъ нихъ первая Мотрона, вышла въ замужество за помѣщика Екатеринославской губерніи Бахмутскаго уѣзда капитана Ивана Кондратьева сына Манькова; вторая Марія, тоже въ замужствѣ за помѣщикомъ сего повѣта порутчикомъ Григоріемъ Дмитріевымъ сыномъ Соханскимъ; а третья Акилина находится въ дѣвицахъ. Сыновей тоже три: Кирилль, Иванъ и Тихонъ“.

Старий Задорожній, Семень Мусійович, був із тих, хто, як казали, вміє набувати: йому, читаємо ми в духовній, „досталась малая часть (маетка) по наслѣдству, полагая примѣрно не болѣе двѣстѣ десятинъ, прочее же имѣніе приобрѣтено“ їм самим, „по выходѣ въ отставку“; 1827 р. цього маетка було вже 1644 десятини з лишком<sup>3)</sup>. Окрім того здобув чимало Семен Мусійович і через дружину свою. „Я, Параскева, имѣю деревню, называемую Келебердяновку, въ собственномъ своемъ владѣніи, которая по смерти родного отца моего капитана Григорія Васильева сына Келебердяна, съ коею одна половинная часть по раздѣлу досталась родной сестрѣ моей,.. а другая половина мнѣ,.. и въ той половинной части моей крестьянъ по послѣдней ревизіи, бывшей въ 1816 году, состоитъ числомъ мужескаго полу 52, а женскаго 51. Владѣя я оною деревнею,.. приобрѣла съ мужемъ моимъ помянутымъ Семеномъ Задорожнимъ къ ней пахатные и сѣнокосные земли“, — скільки саме, на жаль, наш документ не зазначає, як не зазначає й того, скільки спочатку було землі в Келебердянівці; він тільки розподіляє між дочками те, що було

<sup>1)</sup> Див. „Изъ дальнихъ лѣтъ. Воспоминанія Т. П. Пассекъ“, т. II, 1879 р. ст. 227 - 8. Авторка додає: „Осенью Тихонъ Семеновичъ уѣхалъ въ Римъ, тамъ устроилъ студию и съ жаромъ отдался живописи; но, къ сожалѣнію, не на долго: онъ заразился горячкою Понтійскихъ болотъ и умеръ на чужбинѣ, тамъ, куда много лѣтъ стремились все его желанія“ (там-таки, ст. 228).

<sup>2)</sup> У тексті нема підпису, не зазначено день, що ним датовано духівницю („1827 года маія . . . дня“), є також поправки, додатки. Вступні слова взято з тої духівниці. Текстом духівниці як і „спискомъ книгамъ“ далі я користувався за матеріялами Київського Центрального Історичного Архіву давніх актів.

<sup>3)</sup> Див. „земли относящїеся къ владѣнію деревни Миловидновки“, причому назву присілка тут і по інших місцях виправлено на „Миловидовки“.

тут 1827 року. І от бачимо, що Матроні призначено більш як 190 десятин, Марії та Киїні — по 240 з лишком<sup>1)</sup>, себ-то дочкам усього більш як 670 десятин, з деякими ще додатками, близько 60 десятин, опріч зазначених попереду 1644 дес.; останні з селянами, що їх у Миловидівці „по послѣдней ревизіи считается мужескаго полу 65 душъ, а женскаго 58“, залишалися „въ нашемъ владѣніи; на случай же смерти насъ, Семена, то, по совершеннолѣтію нашихъ всѣхъ троихъ сыновей, тогда имѣють они оную деревню со всѣми принадлежащими къ ней землями и крестьянъ раздѣлить на ровные части и каждую часть принять по жребію“.

Маєтки Задорожніх взагалі перебували, здається, в доброму стані: тут були землі для хліборобства, сіножаті, ліс, плавні, риболовлі й навіть рибні озера, острови, різні господарчі будівлі, садки, левади, живий та мертвий реманент. Належав нашим поміщикам також „жилой домъ зъ дворичемъ, состоящей въ городѣ Кременчугѣ“. — „Все выше помянутое имѣніе наше съ крестьянами стоитъ пятьдесятъ тысячъ рублей“, — так резюмує духівниця в статті одинацятій.

Разом із тим, доводиться визнати у Задорожніх і наявність безсумнівного, значного інтересу до освіти. Як свідчить та сама духівниця, з трьох синів старого Задорожнього „два первые (Кирилъ, Иванъ) окончили курсъ наукъ по юридическому отдѣленію въ Императорскомъ Харьковскомъ университетѣ, вышли оттуда полными студентами и опредѣлились въ гражданскую службу, а третій Тихонъ продолжаетъ еще ученіе въ Харьковской гимназій“.

Була в Задорожніх і невеличка збірка книжок, до якої вони ставилися не без уваги. В духівниці, правда, зовсім не згадується про неї, але трохи раніш, „1826 Г. Окт. 20 дня“, був окремо складений та од Івана Задорожнього завірений „1826 Г. Ноября 2-го дня“ каталог її.

Подаю його повністю:

<sup>1)</sup> Пор. „и какъ число десятинъ землѣ меньшее количество назначено (для Матрони) противу ее сестеръ Маріи и Акиїни, то сіе потому, что оная наша дочь Матрона получила противу своихъ сестеръ три тысячи пять сотъ рублей денегъ болѣе“.

С П И С О К Ъ  
книгамъ, находящимся въ библиотекѣ Помѣщика Порутчика Семена Задорожного.  
1826 Г. Окт. 20 дня.

| Число<br>книгъ. | Содержаніе оныхъ.   | Сколько<br>томовъ. |
|-----------------|---|--------------------|
| №               | а) Книги Церковныя.   |                    |
| 1               | Библия, содержащая въ себѣ Ветхий и Новый Заѣты . . . . .       | 1                  |
| 2               | Псалтирь изслѣдовательная . . . . .                             | 1                  |
| 3               | Новый Заѣтъ съ толкованнымъ апокалипсисомъ І. Б. . . . .        | 1                  |
| 4               | Истинный Мессія . . . . .                                       | 1                  |
| 5               | Бесѣды о покаяніи Іоанна Златоустаго . . . . .                  | 1                  |
| 6               | О истинномъ христіанствѣ Іоанна Ардта . . . . .                 | 4                  |
| 7               | _____   | —                  |
| 8               | _____   | —                  |
| 9               | _____   | —                  |
| 10              | _____   | —                  |
| 11              | Приточникъ Евангельскій въ двухъ частяхъ . . . . .              | 1                  |
| 12              | Священная исторія Ветх. и Новаго Заѣтовъ . . . . .              | 1                  |
| 13              | Ѳеофана Прокоповича Богословскія сочиненія — часть IV . . . . . | 1                  |
| 14              | Гипотипозисъ или изображеніе древности . . . . .                | 1                  |
| 15              | Историческое изясненіе на литургію . . . . .                    | 1                  |
| 16              | Потерянный рай Іоанна Мильтона . . . . .                        | 3                  |
| 17              | _____   | —                  |
| 18              | _____   | —                  |
| 19              | Поучительныя слова Филарета . . . . .                           | 1                  |
| 20              | Новый Заѣтъ съ рускимъ . . . . .                                | 1                  |
| 21              | Негѣнная пища . . . . .   | 1                  |
| 22              | Канонъ молебный ко Пресвятой Богородицѣ . . . . .               | 1                  |
| 23              | Священная Исторія для малолѣтнихъ дѣтей . . . . .               | 1                  |
| 24              | Славянская Грамматика . . . . .                                 | 1                  |
| 25              | Краткая священная исторія . . . . .                             | 1                  |
| 26              | Бумажная кыпа съ остатками разныхъ священныхъ книгъ . . . . .   | 1                  |
| 27              | Букварь славянскій . . . . .                                    | 1                  |
| 28              | Славянскіе Грамматики 4 . . . . .                               | 4                  |
| 29              | Толкованіе на святое Евангеліе . . . . .                        | 1                  |
| 30              | Псалтирь старой печати . . . . .                                | 1                  |
| 31              | Псалтирь новой печати . . . . .                                 | 1                  |

| Число книгъ. | Содержаніе оныхъ.  | Сколько томовъ. |
|--------------|--|-----------------|
| №            |  |                 |
| 32           | Окружное посланіе къ старообрядцамъ . . . . .            | 1               |
| 33           | Служебникъ . . . . .                                     | 2               |
| 34           | _____  | —               |
| 35           | Славянской букварь . . . . .                             | 1               |
| 38           | Посланія Адріана и разсужденія . . . . .                 | 1               |
| 39           | Житіе Ефрема сиріна . . . . .                            | 1               |
| 40           | Требникъ . . . . .                                       | 1               |
| 41           | Бесѣды Іоанна Златоустаго . . . . .                      | 1               |
| 42           | Житіе святыхъ отецъ или четь-минеи подь симъ № Генварь . | 12              |
| 43           | Февраль . . . . .  | —               |
| 44           | Мартъ . . . . .  | —               |
| 45           | Апрѣль . . . . .   | —               |
| 46           | Май . . . . .  | —               |
| 47           | Іюнь . . . . .   | —               |
| 48           | Іюль . . . . .   | —               |
| 49           | Августъ . . . . .  | —               |
| 50           | Сентябрь . . . . .                                       | —               |
| 51           | Октябрь . . . . .  | —               |
| 52           | Ноябрь . . . . .   | —               |
| 53           | Декабрь . . . . .  | —               |
| 54           | Святѣй варваръ Акафистъ . . . . .                        | 1               |
| 55           | Малая Павечерія Іоанна Дамаскина . . . . .               | 1               |
| 56           | Канонъ къ причащенію . . . . .                           | 1               |
| 57           | Послѣдованіе Церковнаго пѣнія . . . . .                  | 1               |
| 58           | Патерикъ . . . . .                                       | 1               |
| 59           | Богословіе Платона . . . . .                             | 1               |
| 60           | О церкви, о покаяніи . . . . .                           | 1               |
| 61           | Алфавитъ духовный . . . . .                              | 2               |
| 62           | _____  | —               |
| 63           | розыскъ Дмитрія ростовскаго . . . . .                    | 1               |
|              | в) Историческіе, юридическіе, философическіе и проч.     |                 |
| 64           | всеобщая исторія Шрека . . . . .                         | 4               |
| 65           | _____  | —               |
| 66           | _____  | —               |

| Число<br>книгъ. | Содержаніе оныхъ.                             | Сколько<br>томовъ. |
|-----------------|---|--------------------|
| №               |   |                    |
| 67              | продолженіе російская исторія . . . . .       | 1                  |
| 68              | Исторія росс. Государ. Карамзина . . . . .    | 9                  |
| 61              | _____   | —                  |
| 70              | _____   | —                  |
| 71              | _____   | —                  |
| 72              | _____   | —                  |
| 73              | _____   | —                  |
| 74              | _____   | —                  |
| 75              | _____   | —                  |
| 76              | _____   | —                  |
| 77              | Новое ядро росс. Исторіи Нехачинимъ . . . . . | 3                  |
| 78              | _____   | —                  |
| 79              | _____   | —                  |
| 80              | Исторія о философахъ Г. Бюри . . . . .        | 2                  |
| 81              | _____   | —                  |
| 82              | видимой свѣтъ . . . . .                       | 1                  |
| 83              | Пространѣйшая Географія Меморскимъ . . . . .  | 2                  |
| 84              | _____   | —                  |
| 85              | Экономическій магазинъ Часть 20 . . . . .     | 3                  |
| 86              | такого же сод. Часть 17-я . . . . .           | —                  |
| 87              | такого же сод. Часть 37-я . . . . .           | —                  |
| 88              | русской садовникъ . . . . .                   | 1                  |
| 89              | Златые остатки древности . . . . .            | 1                  |
| 90              | Письмовникъ Кургановымъ . . . . .             | 1                  |
| 91              | Астрономическій Телескопъ . . . . .           | 1                  |
| 92              | винокуръ пивоваръ и пр. . . . .               | 1                  |
| 93              | Мѣсяцословъ на лѣто 1777 . . . . .            | 1                  |
| 94              | Мѣсяцословъ безъ начала . . . . .             | 1                  |
| 95              | Календаръ на лѣто 1811 . . . . .              | 1                  |
| 96              | Календаръ на лѣто 1812 . . . . .              | 1                  |
| 97              | Нравоучительной разговоръ . . . . .           | 1                  |
| 98              | Опытъ о рѣдкомъ посѣвѣ хлѣба . . . . .        | 1                  |
| 99              | рукописной календаръ . . . . .                | 1                  |
| 100             | Календаръ на лѣто 1819 . . . . .              | 1                  |

| Число книгъ.                | Содержаніе оныхъ.  | Сколько томовъ. |
|-----------------------------|--|-----------------|
| №                           |  |                 |
| 101                         | Подарокъ городскимъ и сельск. эконом <sup>ъ</sup> . . . . .      | 1               |
| 102                         | Простонародный лечебникъ . . . . .                               | 1               |
| 103                         | Introductio ad Technicam Dor. Hertelei . . . . .                 | 1               |
| 104                         | Лечебникъ рукописной . . . . .                                   | 2               |
| 105                         | _____  | —               |
| 106                         | Уставъ воинскій Петра великаго . . . . .                         | 1               |
| 107                         | Инструкція коннаго полка полковнику . . . . .                    | 1               |
| 108                         | Межевая инструкція Екатерины . . . . .                           | 1               |
| 109                         | Уставъ о Банкротахъ . . . . .                                    | 1               |
| 110                         | Панегирикъ Елисаветъ Петровнѣ въ Кіевѣ . . . . .                 | 1               |
| 111                         | вексельное право дилтея . . . . .                                | 1               |
| 112                         | Уложеніе Царя Алексѣя Михайловича . . . . .                      | 1               |
| 113                         | Учрежденіе о Губерніяхъ Екатерины . . . . .                      | 1               |
| 114                         | Французской Лексиконъ Татищева . . . . .                         | 2               |
| 115                         | _____  | —               |
| 116                         | Латинской Лексиконъ розанова . . . . .                           | 1               |
| 117                         | Толкованія на псалтырь . . . . .                                 | 2               |
| 118                         | _____  | —               |
| 119                         | Литовскій Статутъ . . . . .                                      | 2               |
| 120                         | _____  | —               |
| 121                         | ручной словарь Польскимъ и литовск. закон <sup>ъ</sup> . . . . . | 1               |
| 122                         | риторика Ломоносова . . . . .                                    | 1               |
| 123                         | Уставъ благочинія . . . . .                                      | 1               |
| 124                         | Памятникъ изъ законовъ . . . . .                                 | 4               |
| 125                         | _____  | —               |
| 126                         | _____  | —               |
| 127                         | _____  | —               |
| Итого книгъ 127-мъ числомъ. |  |                 |

Вѣрно: Иванъ Задорожній

1826 Г. Ноября 2-го дня.

Деревня Миловидновка.

„Число книгъ“ зазначено в цьому спискові не без помилок або, в усякому разі, не без непорозумінь: після числа 35-го зразу йде число 38-ме, так що й загальна кількість №№ мусить бути на 2 одиниці менша ( $127-2=125$ ); твір Арндта йде за №№ 6, 7, 8, 9, 10, тимчасом як томів його нараховано тільки 4; навпаки, „Всеобщую исторію Шрекка“ рахують за №№ 64, 65, 66 і зазначають: 4 томи! Чотири „славянські граматики“ мають один № (28), дарма що зовсім недалеко два „служебника“ йдуть за двома-ж-таки №№ (33, 34). Заносяться до списку „бумажная кыпа съ остатками разныхъ священныхъ книгъ“ (№ 26), а яка саме, велика чи мала та з книг якого саме змісту, — невідомо. Разом, „книгъ церковныхъ“ нараховано 63 номери (через помилку вищезазначену—61), і таким чином на книжки „историческіе, юридическіе, философическіе и пр.“ припадає 127-2-61, себ-то 64 №№, причому і між книжками другого розділу є №№ 117, 118 — „Толкованія на псалтырь“, і в першому розділі зазначено: два „буквари славянскіе“ (№ 27 та № 35), двічі-ж — „славянскіе граматики“ (№ 24 та № 28), нарешті, три книжки твору „Потерянный рай Іоанна Мильтона“ (№№ 16, 17, 18), чим ще збільшується наявність книг не-церковних (№№ 69 проти 56, не кажучи вже за те, що замість одного номеру більшости, а саме № 28, треба-б поставити чотири номери).

Як видно, розподіл книжок на релігійно-навчальні та світські не дуже був ясний для того чи тих, хто складав список і був посвідчив: „вірно“! Навіть більше, всі книжки першого розділу зуться в списку: „церковные“, дарма що значну більшість їх, власне кажучи, в церкві не вживають: це книжки т. зв. релігійно-навчальні, а зуться вони „церковними“ за давньою традицією, що її не спромоглися позбутися й нові представники родини Задорожніх. По-старому-ж-таки зберегається всяка книжка, хоч-би вона була „бумажная кыпа съ остатками разныхъ священныхъ книгъ“ або „мѣсяцословъ безъ начала“! Релігія продовжувала грати ще чималу роль в світогляді Задорожніх і вона-ж-таки позначала собою початкову науку молоді: є тут і спеціальна „священная исторія для малолѣтнихъ дѣтей“ (див. № 23), і два „букварі слов'янські“ (див. №№ 27, 35), і п'ять „слов'янських граматик“ (див. №№ 24 та 28), а слов'янська мова саме була релігійною мовою.

Згодом вимоги значно підвищуються і почасти рішуче міняються під впливом життя й харківського університету. Захоплюються цими вимогами і батько Задорожній, і всі його сини, що, звичайно, не без волі батьківської здобували середню й вищу освіту; Тихона зазначає духівниця, як учня харківської гімназії, і коли навіть він потім не вчивсь в університеті, все-ж-таки Т. П. Пассек пише про нього, як про досить освічену людину. Обидва старші сини були в університеті, скінчили його, а середня (гімназіальна) та вища (університетська) освіта тоді ще не дуже-то приваблювала дворян-



ство<sup>1)</sup>. „Кирилль Семеновичъ“, згадує та-ж Т. П. Пассек: „любиль исторію“. Може, це було наслідком того, що всіх тодішніх студентів у Харкові зобов'язували слухати не тільки їхні факультетські предмети, але й науки підготовчі, допоміжні, між якими читано й „всеобщую исторію съ географіей“<sup>2)</sup>; а може, й незалежно від університету, ще до нього, у Задорожніх був особливий інтерес до історії. В усякому разі в збірці світських книжок Семена Задорожнього на першому місці стоїть „всеобщая исторія Шрекка“, в 4-х томах, з її „продолженієм: російская исторія“, в одному томі; після неї йде Історія Карамзина, 9 томів, та „Новое ядро русс. исторіи“ Нехачина, на 3 томи; трохи далі знаходимо „Пространнѣйшую географію“ Меморського. Шрекові підручники з кінця XVIII в. та особливо в першій чверті XIX в. в Росії були дуже поширені; за цей час (до 1826 р.) Смирдинська „Роспись“ 1828-го року нараховувала 7 різних російських видань їх, що з них російським додатком та кількістю томів найбільш підходить до видання, що було у Задорожніх, видання в 5 томах 1818 та 1819—20 р.<sup>3)</sup> Карамзін почав видавати свою Історію з 1816 р.; „Новое ядро Російской Исторіи“ Нехачин випустив у 3 частинах 1809—10 рр.<sup>4)</sup> Між численними творами плодючого в Олександрівську добу Меморського найбільш підходить до того, що занотовано у Задорожніх, видання 1814 р.: „Новѣйшая и пространнѣйшая всеобщая Географія, или подробнѣйшее описаніе пяти частей свѣта, какъ-то: Европы, Азїи, Африки, Америки и Южной Индіи; съ яснимъ описаніемъ всѣхъ Имперій, Государствъ и другихъ владѣній, съ начала основанія оныхъ до нашихъ временъ, и проч.“<sup>5)</sup>, хоч цю книгу у Задорожніх зазначено в 2 томах, а наведене видання має 4 томи. Може, це — каталогізаторова помилка; може, 4 томи опрацьовано в дві книжки; може, у Задорожніх якось загинули дві книжки, або їх спочатку чомусь зовсім не купили.

Більше випадковості є в доборі правознавчих, взагалі юридичних книжок. Їх тут усього 11 назв; серед них, наприклад, натрапляємо на „Уложеніе царя Алексѣя Михайловича“ (№ 112); у Сопікова зазначено 11 видань його<sup>6)</sup> по 1804 р. і, звичайно, для часів Олександрівського періоду воно мало вже хоч і велике, але тільки теоретичне, наукове значіння. Військовим інтересам Задорожнього-батька, „порутчика“

<sup>1)</sup> Див. П. Миллюковъ Очерки по исторіи русск. культуры, ч. 2, изд. 2, 1899 р., ст. 321—2.

<sup>2)</sup> Див. „Юридическій Факультетъ Харьковского университета за первыя сто лѣтъ его существованія (1805—1905)“. Подъ редакціей проф. М. М. Чубинскаго и проф. Д. И. Багалія. Харьковъ, ст. 12, 1908 р.

<sup>3)</sup> Див. „Роспись російскимъ книгамъ для чтенія изъ бібліотеки Александра Смирдина“, часть 1, ст. 229—300.

<sup>4)</sup> Див. *ibid.* ст. 182. Це було вже 2-ге видання; перше вийшло ще 1795 р. в 2 частинах.

<sup>5)</sup> Див. „Роспись“, ч. 1-у, ст. 268. Іншого або другого видання цієї книги не зазначено зовсім.

<sup>6)</sup> В. С. Сопиковъ, „Опытъ російской бібліографіи“, ч. V, СПб. 1906 р., ст. 44.

в відставці, живіше могли відповідати „Уставъ воинскій Петра великаго“ (№ 106) та „Инструкція коннаго полка полковнику“ (№ 107), але ще більше торкалися пізнішого старого Задорожнього-поміщика такі твори, як „Межевая инструкция Екатерины“ (№ 108), „Памятникъ изъ законовъ“ (№ 124)<sup>1)</sup>, „Уставъ благочинія (или Полицейской)“ 1782 р. або друге видання—1804 р.<sup>2)</sup>, „Учрежденіе о Губерніяхъ Екатерины“ (№ 113), „Уставъ о Банкротахъ“ (№ 109), „состоящій“, подає Сопіков: „въ 2 частяхъ, первая для купцовъ и другого званія торговыхъ людей, имѣющихъ право сязываться векселями, а вторая для дворянъ и чиновниковъ“, чотири видання з 1800 по 1816 рр.<sup>3)</sup>; можливо проте, що останньою книжкою користувалися юристи-сини, коли вони вчилися в університеті, як їм-же-таки належала й дальша ще книга: „Вексельное право“, або „Вексельнаго права начальныя основанія, для употребленія въ Юридическомъ факультетѣ по удобнѣйшему способу расположенія Ф. Г. Дильтеемъ; переведено съ Латинскаго подъ смотрѣніемъ Профессора Семена Десницкаго“, з 1768 по 1801 рр. шість видань<sup>4)</sup>. Ще з більшим правом можна це-ж повторити з приводу „Литовскаго Статута“ (№ 119)<sup>5)</sup> та „Ручного словаря Польскимъ и Литовскимъ законамъ“ (№ 121)<sup>6)</sup>.

Господарчий характер, помітний уже в юридичних книжках Задорожнього чи Задорожніх, ще виразніше позначається між останньою частиною їхньої книгозбірні. Тут знаходиться „Подарокъ городскимъ и сельскимъ экономамъ“ (№ 101), „Опытъ о рѣдкомъ посѣвѣ хлѣба“ (№ 98), „Винокуръ, пивоваръ и пр.“ (№ 92), „Руской садовникъ“ (№ 88), якась-то *Introductio ad Technicam* (№ 103), „лѣчебникъ“ друкований (№ 102) і якийсь „рукописной“ (№ 104). Видко, що господарчі справи взагалі цікавили Задорожніх, і тому не дивно, що не тільки батько Задорожній умів набувати, але й старший син його мріяв, як він „поселится въ своей деревнѣ, отроститъ бороду, сядеть на пасѣку стеречь пчель и рои огребать. Впослѣдствіи онъ почти такъ и сдѣлалъ: засѣлъ на деревенское хозяйство“ (Т. Пассек)...

Залишається у Задорожніх ще низка „мѣсяцословів“, календарів, два „лексикони“ і тільки дві книжки, що більш-менш нагадують

<sup>1)</sup> Див. у Сопікова (ч. IV, ст. 79): „Памятникъ изъ законовъ, руководствующій къ познанію приказнаго обряда и должностей, возложенныхъ на присутственныя мѣста и на обрѣтающихся въ нихъ, и ихъ законовъ; собранное О. Правиковымъ“. 4 части, М. 1798—1802 р. <sup>2)</sup> Пор. Сопікова, ч. V, ст. 47. В списку Задорожніх це — № 123.

<sup>3)</sup> Див. ч. V, ст. 47.

<sup>4)</sup> Див. ч. II, ст. 43. В списку Задорожніх — № 111.

<sup>5)</sup> Сопіков зазначає (ч. IV, ст. 317): „Статутъ Великаго Княжества Литовскаго, съ подведеніемъ въ надлежащихъ мѣстахъ ссылки на Конституціи, приличныя содержанію оного; переводъ съ Польскаго, 2 части; на Рускомъ и Полскомъ языкахъ“; СПб. 1811 г.

<sup>6)</sup> У Сопікова (ч. IV, ст. 253): „Словарь (ручной), или краткое содержаніе Польскихъ и Литовскихъ законовъ, служащихъ руководствомъ въ судебныхъ тяжбахъ всякаго рода, собранный для употребленія въ присутственныхъ мѣстахъ и для пользы частныхъ обывателей коронныхъ и Литовскихъ провинцій; переводъ съ Польскаго; СПб. 1810“.

літературу чи торкаються її<sup>1)</sup>: „Панегирикъ Елисаветъ Петровнѣ въ Кіевѣ“ (№ 110) та „Риторика Ломоносова“ (№ 122). Друга — сама за себе говорить, а перша — це „Панигирикъ, сочиненный къ Высочайшему Ея Императорскаго Величества Елисаветъ Петровны Всероссійскія въ Кіевѣ пришествію; соч. Іеромонаха Михаила Козачинскаго, на Россійскомъ, Латинскомъ и Греческомъ языкахъ“. Кіевъ, 1744<sup>2)</sup>.

Напередодні мало не столітнього юбілею нової російської літератури, коли у росіян була вже ціла й довга низка видатних письменників, як-раз підчас блискучої Пушкінової діяльності — для Задорожніх, і старого, і молодих студентів, ніби-то зовсім не існує ця галузь! Не бачимо ми у них і жадного літературного часопису, хоч останніх вже було досить і в них як-раз починалася журнальна боротьба класиків та романтиків, себ-то розкривалась одна з найцікавіших сторінок російської журналістики<sup>3)</sup>. Повстає й у Харкові кілька журналів, як „Харьковскія Извѣстія“ (з 1816 р.), „Украинскій Вѣстникъ“ (1816 — 1819), „Украинскій журналъ“ (1824 — 25). Всі вони, особливо другий, були органами місцевого життя й українським справам присвячують чимало уваги, друкуючи іноді дещо навіть і мовою українською<sup>4)</sup>. „Енеїда“ Котляревського відома була вже в трьох виданнях (1798, 1808, 1809 рр.). З 1817 р. в Харкові жив Артемовський-Гулак, з 1820 р. викладав він у Харківському університеті історію та географію і 1823 р. став у ньому-ж професором російської історії<sup>5)</sup>. З того-ж 1817 р. Артемовський почав друкувати свої вірші, між якими вже 1818 р. була відома його віршована „казка“: „Пан та собака“, — і жаднісінького відгуку на все це не маємо в книгозбірні Задорожніх, хоч, наприклад, Карамзін тут знайшовсь! А в своїх спогадах Пассек ще називає найстаршого й молодшого з братів Задорожніх „чистѣйшими малороссами, съ оттѣнкомъ быта казацкого; они глубоко любили и понимали свой народъ и были связаны внутренно со всѣмъ прошедшимъ и настоящимъ бытомъ Украины“. Чи зробилися вони такими вже згодом після 1826 р., чи батько їхній не додержувавсь українства і не терпів українських книжок у себе, чи маємо ми тут діло по-просту з якоюсь випадковістю, сказати поки-що не можна: це одна з загадок не життя, а тих джерел, що залишилися у нас з нашого минулого!

<sup>1)</sup> Я маю тут на увазі книжки тільки з другого розділу: „історическіе, юридическіе, философическіе и пр.“. <sup>2)</sup> Див. Сопикова, ч. IV ст. 81.

<sup>3)</sup> Див. И. Замотинъ, „Романтизмъ двадцатыхъ годовъ XIX ст. въ русской литературѣ“. I т., 1911 р.

<sup>4)</sup> С. Єфремов, „Історія українського письменства“, вид. друге, ст. 208.

<sup>5)</sup> „Своєї науки як фаховець він не студював зовсім, але зате довго і красномовно міг вихвалити Карамзіна „Историю государства российского“. Спогади слухачів одностайно малюють його, як блискучого промовця, великого майстра до фрази, що своїм потужним „ораторським“ голосом виводив найбільші університетські аудиторії“ (Зеров, „Нове українське письменство“, Київ, 1924 р., ст. 70). Під впливом цього красномовця-професора мабуть і в Задорожніх опинилися Карамзін та інші історики.